

**POSTUPCI I MJERE SAMOZAŠTITNOG PONAŠANJA I SIGURNOSTI
U DRŽAVNOJ UPRAVI**

**PROCEDURES AND MEASURES OF SELF-PROTECTIVE
BEHAVIOUR AND SECURITY IN PUBLIC ADMINISTRATION**

Pregledni znanstveni članak

*Ivan Čulo**

Sažetak

Kako bi se sigurnost i samozaštitno ponašanje u institucijama i objektima podiglo na višu razinu, nije dovoljno poznavati način postupanja u posebnim okolnostima, nego je prije svega potrebno stvoriti osnovne temeljne pretpostavke pomoću kojih bi se mogućnost ugrožavanja sigurnosti ljudi objekata i institucija svela na najmanju moguću mjeru. Ukoliko ovakve pretpostavke postoje, one će odgovornoj osobi uvelike olakšati procjenu stanja i donošenje odluka u posebnim okolnostima. Prva i osnovna pretpostavka je izrada Prosudbe ugroženosti i Plan zaštite objekta. Plan zaštite obuhvaća čitav niz radnji, koje je potrebno poduzeti u cilju zaštite osoba, instalacija, predmeta i uređaja u objektu. Plan se bavi prevencijom postupanja u slučaju dojava, pronalaska ili eksplozije eksplozivnog sredstva. Ključni dio Plana bavi se postupcima i radnjama potrebnim za prevenciju. Plan je odgovor na sve moguće i novonastale situacije i ugroze, te služi za saniranje posljedica i povratak u svakodnevno funkcioniranje djelatnika. U cilju podizanja sigurnosti i samozaštitnog ponašanja djelatnika na višu razinu, potrebno je provoditi edukaciju i motiviranje za prepoznavanje i djelovanje u slučaju ugroza i otklanjanje posljedica. Vlasnici, odnosno korisnici objekata dužni su izraditi Plan evakuacije i spašavanja. Planom evakuacije i spašavanja utvrđuju se organizacija, postupci i mjere za osiguravanje brzog, efikasnog, i u odnosu na nastali događaj, odgovarajućeg načina evakuacije i spašavanja ljudi i imovine iz ugroženog objekta. Obvezu osposobljavanja za provođenje evakuacije provode odgovorna osoba, rukovoditelj evakuacije i njegovi zamjenici. Važno je pri

** Viši stručni savjetnik za sigurnost. Ministarstvo financija, Republika Hrvatska, e-mail: ivan.culo@mfin.hr*

tome i izvješćivanje odgovorne osobe o provedenim vježbama evakuacije i eventualnoj stvarnoj evakuaciji i spašavanju.

Ključne riječi: postupci, mjere, zaštita, sigurnost, obuka i osposobljavanje, vježbe, prosudba, rukovođenje, osoblje, operativni plan, detaljni pregled, dojava, dojavitelj, telefonska, usmena, pisana, prijetnja, sadržaj, pronalazak, opasnost, ozljeda, panika, eksplozivno sredstvo, kotlovnica, zaštitar, spremačica, pošiljka, eksplozija, evakuacija, spašavanje.

Abstract

To increase the level of safety and self-protective behaviour in institutions and facilities, it is not enough to be familiar with the procedures to be followed in special circumstances, but it is imperative to formulate basic fundamental presumptions aimed at minimizing the chance of compromising the safety of people, facilities, and institutions. With such presumptions in place, the person responsible can assess the situation and make decisions in special circumstances more easily. The first and fundamental presumption is the development of the Endangerment Assessment and the Facility Protection Plan. The Protection Plan sets down a series of actions required to protect persons, installations, objects, and devices in a facility. The Plan deals with the preventive procedures in the event of alert, finding of the explosives, or their explosion. The key part of the Plan sets down the procedures and actions necessary for the prevention. The Plan addresses all the potential and newly occurred situations and dangers, aiming to assist the recovery from the consequences and to restore everyday functioning of the employees. To increase the level of safety and self-protective behaviour of the employees, it is necessary to provide them with the training and motivation to recognize danger, respond to it and eliminate its consequences. The owners or users of a facility are required to draw up an Evacuation and Rescue Plan. The Evacuation and Rescue Plan lays down the organization, procedures, and measures to ensure a quick and effective way to evacuate and rescue people and property from the facility in danger, in accordance with the occurred event. The education on the performance of evacuation should be provided by the person responsible, the evacuation manager and their deputies. The person responsible should also

report on the performed evacuation exercises and, potentially, real evacuation and rescue events.

Key words: procedures, measures, protection, safety, training and education, exercises, judgment, management, staff, operational plan, detailed examination, alert, whistleblower, telephone, oral, written, threat, content, finding, danger, injury, panic, explosive, boiler room, security guard, maid, consignment, explosion, evacuation, rescue.

1. PREDGOVOR

Ušli smo u doba novih i nesagledivih sigurnosnih izazova i rizika kakve do sada nismo poznavali i koji su izuzetno opasna prijetnja cijelome čovječanstvu. Terorizam, kao jedan od njih, je svjetski problem koji ima svoju duboku povijesnu genezu, odnosno uzroke, koji se kriju u mnogim ekonomskim, socijalnim, povijesnim, religijskim, geopolitičkim i drugim odnosima. Teroristi traže mekane mete i koriste sredstva za koje ne očekujemo da bi nam mogla predstaviti prijetnju. Cilj i svrha ovoga rada je kako na vrijeme prepoznati sve sumnjive situacije i ponašanja koji bi mogli ukazati na pokušaje počinjenja svih mogućih vrsta i ugroza po živote i zdravlje ljudi i svih vrijednosti i djelovanje na otklanjanju na posljedica ukoliko se iste ipak dogode unatoč poduzetim preventivnim mjerama, kako institucija, tako i pojedinaca. Potrebno je prije svega poduzeti mjere za postizanje više razine sigurnosti i samozaštitnog ponašanja u institucijama, objektima i javnim površinama, odnosno educirati građane i zaposlenike, kako na vrijeme prepoznati moguće počinitelje i njihova ponašanja, kako komunicirati i surađivati sa službama koje rade na prevenciji i sprječavanju terorizma i kriminaliteta (Korajlić, Selimi; 2015) te kako se ponašati u slučajevima kada je ipak došlo do terorističkih napada, kako bi se posljedice po život i zdravlje te materijalna dobra svele na najmanju moguću mjeru i ukoliko je moguće locirali i uhitili počinitelji.

Iskustva su pokazala da je u slučajevima kada su potencijalni počinitelji bili na vrijeme otkriveni i spriječeni i uhvaćeni, to bilo iz razloga što su sami građani na vrijeme uočili sumnjive osobe i to na vrijeme dojavili policiji i drugim nadležnim službama koje rade na prevenciji i sprječavanju terorističkih i drugih nasilničkih i kaznenih djela. Sve je ovo bilo u

slučajevima društava u kojima je i inače visoko razvijena uvriježena svakodnevna sigurnosna kultura i svijest o samozaštitnom ponašanju kao sastavnom dijelu života. Građani i zaposlenici su ti koji svakodnevno borave i rade na svojim radnim mjestima, u svojim domovima i na javnim površinama i prostorima i oni mogu na vrijeme uočiti i prepoznati da se netko sprema izvršiti bilo kakav oblik nasilja. Bitna je uska povezanost, dobra suradnja i povjerenje između službi koje brinu o sigurnosti, samih građana i zaposlenika. Za postizanje sigurnosti moraju postojati pretpostavke i preduvjeti pomoću kojih bi se mogućnost ugrožavanja sigurnosti života i svih vrijednosti svele na najmanju moguću mjeru a to će odgovornim osobama uvelike olakšati procjenu stanja i donošenje odluka o potrebitim djelovanjima.

2. UVOD

Kako bi se sigurnost i samozaštitno ponašanje u institucijama i objektima podiglo na višu razinu, nije dovoljno poznavati način postupanja u posebnim okolnostima, nego je prije svega potrebno stvoriti osnovne temeljne pretpostavke pomoću kojih bi se mogućnost ugrožavanja sigurnosti ljudi objekata i institucija svela na najmanju moguću mjeru. Ukoliko ovakve pretpostavke postoje, one će odgovornoj osobi uvelike olakšati procjenu stanja i donošenje odluka u posebnim okolnostima. Prva i osnovna pretpostavka je izrada Prosudbe ugroženosti i Plana zaštite objekta.

Prosudba ugroženosti je dokument koji su u obvezi donijeti sve institucije od posebnog značaja za obranu zemlje za objekte u kojima obavljaju svoju djelatnost kao i institucije i objekti kritične infrastrukture na temelju pozitivnih propisa Republike Hrvatske iz svoga djelokruga kao i međunarodno preuzetih obveza u području obrane, sigurnosti, zaštite kritične infrastrukture i članstva u međunarodnim sigurnosnim asocijacijama kao što su NATO i EU. Pravne osobe vlasnici/korisnici objekata koje su dobile Izvod iz Odluke Vlade Republike Hrvatske u kojem je određen status objekta imaju obvezu izrade Prosudbe ugroženosti i Plana zaštite objekta. U takvoj su obvezi i druge institucije i pravne osobe koje po drugim propisima podliježu obvezi izrade Prosudbi ugroženosti i Planova zaštite.

Kada je riječ o prvoj skupini ili kategoriji institucija i pravnih osoba obvezujući propisi su Odluke Vlade Republici Hrvatskoj i izvodi iz odluka

kao i uredbe sa zakonskom snagom, Zakon o obrani (Narodne novine, broj 73/13, 75/15, 27/16. 110/17. 30/18.), kao i druge metodologije i priznata pravila struke za izradu ovakvih dokumenata. Tu su još i pozitivni propisi i tehničke norme i pravila struke koja su obvezujuća za sve skupine institucija i pravnih osoba kao što su Zakon o zaštiti na radu (Narodne novine, broj 71/14; 118/14; 154/14. 94/18. 96/18.) i drugi podzakonski akti, odnosno pravilnici, doneseni temeljem istoga zakona, potom Zakon o zaštiti od požara (Narodne novine, broj 92/10), Zakon o kritičnim infrastrukturnama (Narodne novine, broj 56/13), Zakon o privatnoj zaštiti (Narodne novine, broj 16/20.).

Plan zaštite obuhvaća čitav niz radnji, koje je potrebno poduzeti u cilju zaštite osoba, instalacija, predmeta i uređaja u objektu. Plan se bavi prevencijom postupanja u slučaju dojava, pronalaska ili eksplozije eksplozivnog sredstva, odnosno ponderiranjem svih vrsta i opsega rizika.

Ključni dio Plana bavi se postupcima i radnjama potrebitim za prevenciju i odgovor na sve moguće i novonastale situacije i ugroze, te saniranje posljedica i povratak u svakodnevno funkcioniranje djelatnika i institucija.

U cilju podizanja sigurnosti i samozaštitnog ponašanja djelatnika na višu razinu, potrebno je provoditi edukaciju i motiviranje za prepoznavanje i djelovanje u slučaju ugroza i otklanjanje posljedica. Vlasnici odnosno korisnici objekata dužni su izraditi Plan evakuacije i spašavanja.

Planom evakuacije i spašavanja utvrđuju se organizacija, postupci i mjere za osiguravanje brzog, efikasnog, i u odnosu na nastali događaj, odgovarajućeg načina evakuacije i spašavanja ljudi i imovine iz ugroženog objekta. Obavezu osposobljavanja za provođenje evakuacije provode odgovorna osoba, rukovoditelj evakuacije i njegovi zamjenici. Izvješćivanje odgovorne osobe o provedenim vježbama evakuacije i eventualnoj stvarnoj evakuaciji i spašavanju dužni su izvršiti provoditelji evakuacije.

Dakle u ovome smo dijelu naveli koje su to institucije i pravne osobe, počevši od državnih pa sve do privatnih, velikih srednjih i malih, u obvezi izrađivati i u praksi provoditi mjere sigurnosti i samozaštite te imati sve potrebne resurse za operativnu primjenu. Ponajprije ljudske, dakle stručne i visokomotivirane kadrove i educirano osoblje pa sve do materijalnih i financijskih resursa.

Međutim postoje svuda u svijetu institucije i kompanije pa čak i one male koje provode i poduzimaju ovakve mjere i čak imaju izgrađene

korporativne standarde, odnosno planove i procedure postupanja u svim vrstama ugroza, o čemu educiraju i provode vježbe, kako vlastitih zaposlenika tako i svih koji na bilo koji način surađuju ili komuniciraju sa njima, jer su svjesni da je sigurnost sastavni dio života i poslovnih procesa i o tome ovise životi i zdravlje i sigurnost ljudi kao i zaštita njihovih dobara pa u konačnici i ugled institucije ili kompanije kojoj pripadaju, što u privatnom sektoru utječe i na povjerenje poslovnih partnera, a samim time i na položaj na tržištu, zadovoljstvo i sigurnost uposlenika, stranaka i financijsku dobit.

Autor je imao prilike vidjeti kompanije koje posluju diljem svijeta i na bilo kojoj lokaciji u svijetu imaju korporacijske standarde sigurnosti čak i više od onih koji su propisani u matičnoj ili domicilnoj zemlji gdje trenutno rade i posluju.

Ovaj primjer je jedan od motiva kojim sam se vodio prilikom pisanja ovoga članka te smatram da ima svrhu i cilj i namijenjen je ponajprije osobama koje se u institucijama i pravnim osobama neposredno bave sigurnošću ali ne samo i njima nego i svim razinama rukovodstva, počevši od „top managementa“ svih zaposlenika pa i „običnih građana“, jer je kao što smo rekli u uvodu edukacija i svijest o sigurnosti bitan preduvjet podizanje ukupne sigurnosti društva u cjelini.

Ono što je ovdje bitno napomenuti i skrenuti pažnju iako je razvidno iz sadržaja da je u smislu definiranja vrsta ugroza i rizika učinjena distinkcija odnosno dvije osnovne podjele, ne toliko u smislu postupanja nego fizičkog mjesta na kojima se može dogoditi incident i radnog mjesta odnosno lokacije i osoba koje će se ondje zateći, njihova postupanja u smislu ranog prepoznavanja, reakcije i otklanjanja posljedica ako se neželjeni čin dogodi.

Bez ikakve dvojbe svaki pokušaj ili počinjenje nasilnog ili terorističkog čina, pa i s najlakšim posljedicama, može biti itekako poguban za opće stanje sigurnosti i stvaranja psihoze straha i nesigurnosti.

Međutim iako su svi postupci načelno više-manje isti i čini se da se ponavljaju, postoji razlika u vrstama i opsegu rizika koji mogu nastati uslijed mjesta na kojima se može dogoditi teroristički čin, pa tako mjere odgovora imaju i ponešto različitu gradaciju kako u pogledu prostora tako i osoba koje se u njemu nalaze ili se mogu zateći. Primjerice plinsko kotlovsko postrojenje ili neko drugo postrojenje kritične infrastrukture, velike snage, već samo po sebi sadrži ogromne količine tvari koji su potencijalna bomba i čija bi eksplozija izazvala nesagledive žrtve i poremetila tokove opskrbe.

Dok na primjer eksplozija na nekoj javnoj ili drugoj površini koja se može vrlo brzo evakuirati i isprazniti, izuzeti ili deaktivirati potencijalna eksplozivna tvar predstavlja puno manji rizik i samim time lakše i efikasnije postupanje, ali može stvoriti psihozu straha, panike i nesigurnosti u najširoj javnosti i time utjecati na opći dojam nesigurnosti i bitno smanjiti kvalitetu života samih građana. (npr. neki se ljudi nakon prijetnje počinjenjem ili samoga počinjenja terorističkih i drugih nasilničkih i kaznenih djela više neće usuditi boraviti na javnim površinama ili će pritom osjećati strah, nelagodu i nesigurnost, što će njima samima i njihovoj okolini, u osobnom i profesionalnom funkcioniranju predstavljati problem.

3. MJERE SIGURNOSTI I ZAŠTITE

Kako bi se sigurnost i samozaštitno ponašanje u institucijama i objektima podiglo na višu razinu, nije dovoljno poznavati način postupanja u posebnim okolnostima, nego je prije svega potrebno stvoriti osnovne temeljne pretpostavke, pomoću kojih bi se mogućnost ugrožavanja sigurnosti ljudi objekata i institucija, svela na najmanju moguću mjeru.

U skladu sa već spomenutim Zakonom o zaštiti na radu, Zakonom o zaštiti od požara i drugim propisima, pravne osobe vlasnici, odnosno korisnici objekata dužni su izraditi Plan evakuacije i spašavanja.

Planom evakuacije i spašavanja utvrđuju se organizacija, postupci i mjere za osiguravanje brzog, efikasnog, i u odnosu na nastali događaj, odgovarajućeg načina evakuacije i spašavanja ljudi i imovine iz ugroženog objekta.

Plan evakuacije i spašavanja treba sadržavati:

1. OSNOVNE ODREDBE
 - 1.1. Osnovne karakteristike opasnih događaja i aktivnosti koje se poduzimaju
 - 1.2. Evakuacijske putove i izlaze
 - 1.3. Kontrolu stanja evakuacijskih putova i izlaza
 - 1.4. Prava i dužnosti nositelja Plana evakuacije
 - 1.5. Osposobljavanje za provođenje evakuacije
 - 1.6. Organizaciju evakuacije i spašavanja
2. PLAN EVAKUACIJE

3. PROGRAM OSPOSOBLJAVANJA OSOBA ODREĐENIH ZA RUKOVOĐENJE EVAKUACIJOM I SPAŠAVANJEM
4. IZVJEŠĆE O PROVEDBI VJEŽBE EVAKUACIJE I SPAŠAVANJA (RAŠČLAMBA I NAUČENE LEKCIJE)
(Obveza provedena vježbi evakuacije i spašavanja najmanje svake dvije godine a prema potrebi i češće)
5. GRAFIČKI PRILOZI
 - SIMBOLI I OZNAKE
 - SITUACIJA.

Zakonom o zaštiti na radu i drugim propisima, predviđena je obveza osposobljavanja svih djelatnika za pružanje prve pomoći i postavljanje odgovarajućeg broja ormarića za pružanje prve pomoći na objektu, sa propisanim pripadajućim sadržajem i opremom.

Također Zakonom o zaštiti od požara i drugim propisima, a u skladu sa Rješenjem Ministarstva unutarnjih poslova, odnosno nadležne policijske uprave o razvrstavanju građevina, građevinskih dijelova i prostora u kategorije ugroženosti od požara, potrebno je izraditi i Operativni plan akcije gašenja požar, evakuacije i spašavanja.

Plan zaštite izrađen na temelju Prosudbe ugroženosti, obuhvaća čitav niz radnji, koje je potrebno poduzeti u cilju zaštite osoba, instalacija, predmeta i uređaja u objektu od neovlaštenog ulaska, prolaska, oštećivanja i drugih kaznenih djela. Ovaj se Plan bavi prevencijom i treba obuhvatiti sljedeće elemente:

- 24 satni, danonoćan nadzor i ophodnje nad objektom ili prometnim sredstvima od strane zaštitarsko-čuvarske službe i sredstava tehničke zaštite;
- utvrđivanje postojanja prozora ili vrata na objektu koji se mogu lako otvoriti izvana;
- utvrđivanje postojanja razbijenih prozora, pogotovo podrumskih i onih u prizemlju zgrade;
- utvrđivanje drugih mogućnosti neovlaštenog ulaska u objekt (npr. preko krova ili podzemnim putem);
- zaštita različitih otvora na objektu kroz koje je u unutrašnjost moguće ubaciti zapaljivi predmet ili eksplozivnu napravu;
- postavljanje rešetki na vrata ili prozore koji nisu dovoljno sigurni;

- obilazak objekta po dolasku na posao i provjeru da li su od prethodnog dana pa do sad, na objektu nastupile bilo kakve promjene ili oštećenja (ako nema danonoćnu čuvarsku službu);
- nadzor nad glavnim i sporednim ulazima. Posebnu pozornost treba obratiti preventivnom pregledu osoba i njihovih osobnih stvari, te nadzor njihova kretanja unutar objekata i prostora;
- zabraniti ili ograničiti parkiranje i zaustavljanje svim vozilima u neposrednoj blizini objekata (zaštitnog perimetra) u kojima boravi i radi veći broj ljudi i objekata od posebnog značaja (objekata kritične infrastrukture);
- poseban nadzor nad objektom kada se na njemu vrše veći građevinski radovi koji možda pružaju mogućnost lakšeg pristupa u unutrašnjost;
- oprez prilikom preuzimanja poštanskih i drugih pošiljki. Obratiti pozornost identifikaciji pošiljatelja i utvrđenom i propisanom načinu primopredaje;
- nipošto ne preuzimati na privremeno čuvanje u objektu neidentificirane omote, pakete ili predmete nepoznatih osoba; prilikom predaje prtljage na čuvanje u garderobu, zatražiti od osoba da pokažu njezin sadržaj ili provjeriti tehničkim sredstvima (rentgen, scan uređaji, detektori metala, eksploziva, obučeni psi i sl.)
- obratiti pozornost na ispravnost protupožarne opreme;
- radni prostor mora biti u najvećoj mogućoj urednosti, kako bi se spriječilo sakrivanje eksplozivne naprave u gomili nepotrebnih predmeta.

Jedna od najvažnijih zadataka za djelatnike, bila bi da svaki od njih dolaskom na radno mjesto obavi detaljan pregled svog radnog prostora, s ciljem uočavanja bilo kakvih sumnjivih predmeta ili promjena u odnosu na stanje kakvo je ostalo prilikom napuštanja tog prostora prethodnog dana. O rezultatima pregleda potrebno je izvijestiti odgovornu osobu. Na ovaj način postigla bi se potpuna slika stanja sigurnosti već u prvih pola sata radnog vremena, a koje u slučaju anonimne dojave o postavljenoj eksplozivnoj napravi može umanjiti ili potpuno isključiti potrebu za evakuacijom.

Druga pretpostavka je Plan postupanja u slučaju dojave, pronalaska ili eksplozije eksplozivnog sredstva.

Ovim je Planom potrebno odrediti:

- odgovornu osobu ili osobe u objektu, koje će biti ovlaštene izdavati zapovijedi, u slučaju posebnih okolnosti, kao i njenog zamjenika. Ove osobe moraju biti u potpunosti upoznate s opsegom ovlasti i odgovornostima konkretnih dotičnih zadaća;
- sigurno i pouzdano prikladno mjesto odakle će odgovorna osoba donositi odluke, kao i djelotvoran način komunikacije sa suradnicima i djelatnicima. Nadzor i komunikacija na prostorima čitavog objekta mora biti osigurana;
- plan, mjesto i način evakuacije osoba iz objekta.

Kada se ovakav Plan jednom izradi, treba se periodično pregledavati i ažurirati, a osoblje odgovorno za njegovu provedbu mora biti detaljno upoznato s njegovim odredbama. Vježbe osoblja u provedbi plana vrlo su važne, jer se s njima izbjegava zbrka i panika u vrijeme stvarne opasnosti.

Nakon anonimne dojave o postavljenoj eksplozivnoj napravi, ukupno vrednovanje svih prikupljenih obavijesti može biti osnova za izbor jedne od mogućih načina djelovanja ili alternativa:

- pregled objekta bez evakuacije;
- djelomične evakuacije i pregleda;
- potpune evakuacije i pregleda.

Na prvi pogled se čini da je trenutna i potpuna evakuacija najprimjereniji postupak nakon prijetnje eksplozivnom napravom. Međutim, postoje značajni sigurnosni i drugi činitelji, koji mogu prevagnuti i govoriti protiv poduzimanja takvih mjera.

3.1. Opasnost od ozljeda

Najjednostavnije mjesto za postavljanje eksplozivne naprave je npr. grmlje oko zgrade ili automobil na parkiralištu kraj zgrade. Unutar zgrade to su javni prostori (hodnici, stubišta, sanitarni čvorovi) kojima u slučaju evakuacije mora proći veliki broj ljudi. Evakuacijom se u ovim slučajevima opasnost od ozljeda samo povećava, jer osoblje prilikom izlaska iz objekta mora proći kraj mjesta moguće eksplozije.

3.2. Mogućnost nastanka panike u slučaju iznenadne obavijesti o evakuaciji

Potpuna evakuacija podrazumijeva potpuno napuštanje objekta svih onih koji u njemu rade, borave ili žive, prvenstveno zbog opasnosti po njih same a i stoga kako bi se djelatnicima policije i drugih interventnih službi omogućio nesmetan pregled objekta, identificiranje sumnjivih predmeta i njihovo sigurno uklanjanje iz objekta. U slučajevima gdje se procijeni da je potpuna evakuacija neprimjerena, provodi se djelomična evakuacija čitavog objekta ili nekog njegovog dijela. Tada se iz zgrade evakuiraju samo one osobe i njihove osobne stvari koje se sigurno može premjestiti izvan objekta. Osoblje važno za pomoć pri vršenju pregleda ostaje u objektu. Evakuacija se često zamišlja kao premještanje osoba izvan zgrade isto kao tijekom vatrogasne vježbe. Međutim, evakuacija kao posljedica prijetnje eksplozivnom napravom može biti znatno složenija. Npr. u slučajevima gdje je poznato ili se pak sumnja da bi se npr. bomba mogla nalaziti, možda će trebati izmijeniti putove evakuacije. Očigledno će biti potreban veći nadzor čitavog procesa evakuacije, pogotovo ako se odluči da se ne objavi prava priroda opasnosti. U slučaju evakuacije, zaposleno osoblje treba upozoriti da prije napuštanja radnog mjesta uređaje koji rade obavezno isključe, a da iza sebe ništa ne zaključavaju kako bi se olakšao pristup osobama koje će izvršiti pregled i umanjio efekt i posljedice eksplozije ako se ona ipak dogodi. Objekt je moguće pregledati i bez evakuacije. U tom slučaju svaki djelatnik pregledava svoj radni prostor kao što je već opisano. Ako do dolaska djelatnika policije i drugih nadležnih službi, evakuacija nije provedena, a isti procijene da predstoji neposredna opasnost po život ljudi i sam objekt (pronađena eksplozivna naprava i sl.), djelatnici policije će u suradnji s drugim službama i odgovornom osobom objekta ili samostalno narediti djelomičnu ili potpunu evakuaciju iz čitavog objekta ili nekog njegovog dijela, na osnovi procijenjenih okolnosti na mjestu događaja i zakonskih ovlasti. U cilju otkrivanja telefonskog broja s kojeg se upućuju anonimni pozivi o postavljenoj bombi, a samim tim i moguće identifikacije dojavitelja potrebno je da se na telefonske brojeve gdje su dojave česte, zatraži od telefonskog operatera postavljanje tzv. "lovca". Operateri danas to mogu vrlo lako utvrditi i locirati, tim više što su današnji fiksni i mobilni telefonski aparati opremljeni „displejima“ na kojima se vide brojevi sa kojih se zove.

4. POSTUPAK U SLUČAJU DOJAVE O PODMETNUTOM EKSPLOZIVU

Dojava o podmetnutoj eksplozivnoj napravi može biti:

- Telefonska,
- Pisana i
- Usmena.

Telefonska dojava

U slučaju telefonske dojava o podmetanju eksplozivne naprave tijekom razgovora potrebno je prikupiti što više podataka o mjestu podmetanja eksplozivne naprave, vremenu aktiviranja, osobi koja prijete i sl. Stoga je potrebno postaviti takva pitanja na koja sugovornik neće moći dati kratak potvrđan, odnosno negativan odgovor. Sugovorniku treba postaviti sljedeća pitanja:

1. Gdje se eksplozivna naprava točno nalazi?
2. Kada će naprava eksplodirati?
3. Kako naprava izgleda?
4. Kako je naprava tempirana?
5. Zašto je naprava postavljena?
6. Kako se zovete?
7. Odakle telefonirate?
8. Kojoj organizaciji pripadate?
9. Što želite postići vašim činom?

Na crtice kraj pitanja što brže, kraće i jasnije bilježiti točne opaske, jer su one vrlo dragocjene za lociranje, identifikaciju i uhićenje dojavitelja ili počinitelja kaznenog djela. Stoga pred sobom treba imati obrazac na papiru kakav smo ovdje predvidjeli. Nadalje, prilikom primitka telefonske dojava, posebnu pozornost treba obratiti glasovnim značajkama sugovornika:

1. glas – visok, dubok, hrapav, mekan i slično
2. govor – brz, lagan, mucav, jasan, nerazgovijetan, i slično
3. način govora – ljut, miran, uzbuđen, uplašen, pijan i slično
4. vladanje jezikom - odlično, srednje, loše i slično
5. narječje – ikavsko, ekavsko, ijekavsko
6. naglasak – lokalni, regionalni, strani

U slučaju dojava također pred sobom imati obrazac na papiru i brzo, jasno i točno zaokruživati zamijećene opaske.

Kako bi primatelj dojava što prije i što točnije prikupio naprijed tražene podatke, odmah po primitku dojava, pred sebe će staviti obrazac s navedenim podacima (u prilogu uputa, bit će umnožen u više primjeraka i stajati u ladici kako bi bio odmah dostupan po primitku dojava).

Sugovorniku je potrebno brzo postavljati pitanja onim redosljedom kako je navedeno u obrascu i također brzo i točno, upisivati kraj pitanja što je moguće kraće odgovore.

Na dijelu obrasca sa glasovnim karakteristikama zaokružiti će one koje točno odgovaraju onima kod sugovornika, odnosno eventualno dodati pojedinu uočenu posebnu karakteristiku.

Istodobno je potrebno obratiti pozornost na ostale, prateće znakove i zvukove, koji se čuju sa mjesta odakle sugovornik dojavljuje (galama, pjesma, tišina, buka strojeva, buka automobila, buka vlakova, buka zrakoplova, ulična buka i sl.).

Primjerice, ukoliko djelatnik prilikom zaprimanja telefonske dojava uoči određeni specifičan zvuk, koji nam točno identificira mjesto sa kojeg se dojavljuje (npr. glas dežurnog spikera na željezničkom ili autobusnom kolodvoru), dužan je ako je to moguće, sugovornika pokušati zadržati što duže na liniji i u isto vrijeme neprimjetno alarmirati odgovorne osobe, kako bi iste pokušale pozvati policiju, koja će uputiti najbližu ophodnju ili više njih, kako bi ona mogla intervenirati na lociranom mjestu i tako doći do dojavitelja ili mogućih počinitelja.

Osoba koja zaprimi dojavu dužna je zapisati:

1. Točan tekst dojava i tijek razgovora sa dojaviteljem,
2. Vrijeme primitka dojava
3. Duljinu razgovora.
4. U svim slučajevima dojava primatelj dojava, dužan je odmah po primitku iste, nezamjetno izvijestiti odgovornu osobu (dati signal kolegama da izvijeste odgovornu osobu) kako bi ista poduzela odgovarajuće mjere u svezi sa dojavom.

U tijeku dojava djelatnik zaštitarsko-čuvarske službe dužan je na za to predviđen obrazac upisati točnim redosljedom tražene podatke, te o svemu sastaviti pismeno izvješće (s priloženim obrascem) koje će dostaviti

odgovornoj osobi (kao što je to slučaj i sa svim izvješćima u svezi izvanrednih događaja pri obavljanju zaštitarsko-čuvarske službe).

Pisana dojava

U slučaju pisane dojave o podmetanju eksplozivne naprave, treba voditi računa da se otisci papilarnih linija i tekst potreban za grafološko vještačenje ne unište.

Kao i kod telefonske dojave o istoj je potrebno odmah izvijestiti odgovornu osobu, kao i sastaviti pisano izvješće o dojadi, te dostaviti odgovornoj osobi.

Usmena dojava

Kod usmene dojave o podmetanju eksplozivne naprave potrebno je utvrditi u kojoj mjeri je moguće vjerovati osobi koja prijeti ili prenosi nečiju prijetnju.

Posebnu pozornost potrebno je obratiti na to:

1. Radi li se o psihički bolesnoj osobi?
2. Je li prijetnja izrečena šaljivim tonom?
3. Da je li osoba pod utjecajem alkohola, droge i sl.?

Kao i kod ostalih dojava odmah po primitku dojave potrebno je izvijestiti odgovornu osobu, te nakon okončanja postupka, istoj o svemu podnijeti pisano izvješće.

4. PROSUDBA OZBILJNOSTI PRIJETNJE

Nakon izvješćivanja policije i drugih nadležnih službi, o prijetnji eksplozivnom napravom na tel. 112, odgovorna osoba može izvršiti vlastitu prosudbu ozbiljnosti prijetnje, te na temelju ove prosudbe poduzeti mjere do dolaska stručne ekipe policije i drugih službi. Za što bolju prosudbu prijetnje, potrebno je u razgovoru s osobom koja je zaprimila prijetnju utvrditi:

a) Sadržaj prijetnje i način njena upućivanja

Sadržaj prijetnje može povećati ili umanjiti ozbiljnost prijetnje. Prijetnja, primjerice može imati nestvaran sadržaj, čime se njena ozbiljnost

umanjuje. Ipak prijetnju je najčešće nemoguće odmah razjasniti i utvrditi njenu ozbiljnost.

b) Je li dojavitelj osoba

- kriminalnog ponašanja;
- nasilničkog ponašanja;
- s određenim ideološko-političkim uvjerenjem;
- s terorističkom nakanom.

c) Važnost ugroženog objekta, a u svezi s tim procijeniti

- moguće žrtve;
- materijalne posljedice izvršenja kaznenog djela;
- tko se nalazi u objektu;
- psihološki efekt nakon izvršenja kaznenog djela.

d) Motivi prijetnje

- pokušaj ucjene;
- nezadovoljstvo i revoltiranost;
- prijetnja iz političkih pobuda;
- prijetnja psihički bolesne osobe;
- provokacija, izbjegavanje obveza;
- osveta.

e) ostale okolnosti

- vrijeme prijetnje (turistička sezona, boravak političkih i drugih uglednika);
- trenutno opće političko-sigurnosno stanje i njegov tijek.

Ukupno vrednovanje svih prikupljenih obavijesti mora biti osnova za mjere koje će se poduzeti. Ako se zaključi da je prijetnja ozbiljna, treba provesti sve postupke za otklanjanje opasnosti. U tom slučaju polazi se od pretpostavke, da se u objektu ili prostoru nalazi opasna naprava, a svaki predmet koji ne pripada toj sredini, može se smatrati opasnim.

Odluku o potrebi djelomične ili potpune evakuacije osoba iz ugroženog objekta donosi odgovorna osoba ustanove ili institucije, na temelju mišljenja, prijedloga ili zapovijedi djelatnika policije i drugih službi.

Ukoliko je odgovorna osoba na temelju vlastite prosudbe zaključila da je evakuaciju potrebno provesti žurno iz jednog dijela ili čitavog objekta, ona može donijeti ovakvu odluku i prije dolaska djelatnika policije i drugih službi.

Dobro organizirano osoblje, ponekad može u vrlo kratkom vremenu čak i prije dolaska policije izvršiti pregled prostora nekog objekta. Ovo je moguće provesti ukoliko svaki djelatnik unaprijed zna prostore, za čiji je pregled zadužen. To su prostori u kojima svakodnevno radi, brine se o njima, posjeduje njihove ključeve pa mu je i svaki predmet u njima poznat. Npr. osoblje zaduženo za održavanje objekta može pregledavati javne prostore (vanjski prostor, ulaz u zgradu, hodnike, sanitarne čvorove) i prostore koji su samo njima dostupni (tavan, potkrovlje, podrum, kotlovnica, skladište i sl.).

O rezultatima svojeg pregleda, zaposlenici će obavijestiti nadređenu službu, koja će o tome obavijestiti odgovornu osobu, policiju i druge službe već prema procjeni.

Ovakav će postupak stručnoj policijskoj ekipi, odgovornoj osobi i drugima službama uvelike olakšati rad, te će oni moći svu svoju pozornost posvetiti uočenim sumnjivim predmetima i pregledu onih prostora koje djelatnici ne mogu jednostavno pregledati.

Osobe koje vrše pregled moraju biti svjesne opasnosti kojom se izlažu u slučaju doticanja ili pomicanja nepoznatih predmeta koje mogu uočiti u objektu. Zato pregled treba raditi pažljivo. U slučaju bilo kakve sumnje, treba odmah pozvati stručnu policijsku ekipu ili druge službe.

5. POSTUPAK U SLUČAJU PRONALASKA SUMNJIVOG PREDMETA

Ovaj postupak obuhvaća niz radnji koje je potrebno poduzeti prilikom pronalaska predmeta za koji se opravdano sumnja da je opasan. U svakom pojedinom slučaju okolnosti pod kojima je predmet pronađen navode na zaključak može li pronađeni predmet biti opasno sredstvo.

Razlog za donošenje ovakvog zaključka može biti:

1. Mjesto pronalaska predmeta (predmet se ne uklapa u okoliš).
2. Izgled.
3. Šumovi ili mirisi iz predmeta i slično.

Osnovno pravilo prilikom pronalaska sumnjivog predmeta je predmet NE DIRATI (pomicati s mjesta, podizati, otvarati, odvrtati, rezati, polijevati vodom, stavljati nešto na njega i sl.). Potrebno je izvršiti sljedeće radnje:

1. O pronalasku predmeta hitno izvijestiti odgovornu osobu i žurne službe na telefon 112.
2. Do dolaska istih, vidno označiti prostor u kojem je pronađen sumnjivi predmet i iz njegove blizine udaljiti zatečene osobe, a ostalima ne dozvoliti pristup do dolaska odgovorne osobe, odnosno policije i drugih službi.
3. Brzim pregledom okolnog prostora provjeriti postoji li u blizini još koji sumnjivi predmet ili koji izvor opasnosti.
4. Ukoliko je to moguće iz blizine predmeta ukloniti sve stvari i predmete čije bi uništavanje zbog njihova značaja predstavljalo veliku štetu za pravnu osobu (važni dokumenti, dragocjenosti), ili pospješilo razoran učinak eksplozije i nastanak i širenje požara.
5. Iz neposredne okoline sumnjivog predmeta ukoliko je to moguće ukloniti sve lako zapaljive tvari, odnosno isključiti dovod plina, električne energije i drugih energenata, kako bi prilikom eventualne eksplozije došlo do što manjih posljedica.
6. Otvoriti sve dostupne prozore i vrata kako bi se umanjio učinak eventualne eksplozije.
7. Pripremiti sredstva za gašenje požara i sredstva za prvu medicinsku pomoć.
8. Omogućiti nesmetan pristup objektu interventnim službama MUP-a, odnosno vatrogasnih postrojbi i prve medicinske pomoći, zbog čega je potrebno izvijestiti vlasnike osobnih motornih vozila na parkiralištu u objektu i okolo njega, te ako je moguće bližoj okolini u parkiralištu u dvorištu zgrade da ista hitno odvezu ili ih prisilno ukloniti.
9. Spriječiti metež i nekontrolirano ponašanje neovlaštenih osoba te onemogućiti pristup ili neovlašteno kretanje ugroženim sektorima, osobama koje ne sudjeluju u postupku otklanjanja opasnosti (intervencije), a kako ne bi došlo do oštećivanja ili potpunog uklanjanja materijalnih i drugih tragova, potrebnih za izvršenje očevida od strane ovlaštenih službenih osoba.

10. Pokazati interventnim postrojbama MUP-a i drugih službi ugroženo mjesto u objektu te pružiti sve informacije koje se od njih zatraže.

11. Djelovati prema nalogima ovlaštenih osoba.

O svemu u svezi sa pronalaskom i daljnjim postupkom oko sumnjivog predmeta djelatnik, zaštitarsko-čuvarske službe dužan je odgovornoj osobi podnijeti pisano izvješće.

U cilju uočavanja sumnjivih predmeta djelatnici zaštitarsko-čuvarske službe dužni su prilikom ophodnje prostora (posebice izvan radnog vremena), pomno pregledati prostore koje nadziru, jer će tako moći točno uočiti sve izvanredne pojedinosti (stvari i pojave) i na iste pravovremeno reagirati.

Ako se sumnjivi predmet nalazi u zatvorenoj prostoriji, ukoliko je to moguće, potrebno je:

- Otvoriti sva vrata i prozore;
- Isključiti električne, plinske i druge instalacije;
- Iz ugrožene zone udaljiti zapaljive i druge opasne tvari.

Ovim se postupcima do određene mjere, smanjuju posljedice moguće eksplozije i naknadne štete izazvane oštećenjem instalacija i požarom.

6. POSTUPAK U SLUČAJU EKSPLOZIJE EKSPLOZIVNOG SREDSTVA

Radnje koje će se poduzeti nakon eksplozije eksplozivnog sredstva ovise o okolnostima na mjestu događaja. U svakom slučaju potrebno je:

1. Izvijestiti odgovornu osobu i žurne službe na telefon 112.
2. Ukoliko je u eksploziji bilo ozlijeđenih nastojati ih što prije izvući iz ugroženog prostora i pružiti im prvu medicinsku pomoć do dolaska ekipe za pružanje prve pomoći (koju u tom slučaju treba odmah izvijestiti).
3. Oko mjesta eksplozije odrediti krug osiguranja i iz njega udaljiti zatečene osobe, a ostalima zabraniti pristup, te utvrditi postoje li u blizini izvori drugih opasnosti.
4. Isključiti električne, plinske i druge instalacije u objektu.

5. Ukoliko je došlo do početnog požara, početi gasiti ga protupožarnim aparatima, odnosno hidrantima, a ukoliko je požar većih razmjera, odnosno nije moguće obuzdati njegovo širenje raspoloživim sredstvima za gašenje, pozvati vatrogasnu postrojbu.
6. Osim gašenja požara do dolaska vatrogasne postrojbe iz ugroženog prostora evakuirati ljude, kao i stvari od vrijednosti, odnosno one koje bi svojim zapaljenjem dovele do još težih posljedica.
7. Ne dopustiti nikakvu promjenu mjesta događaja, a o svim eventualnim promjenama mjesta događaja upoznati ekipu za očevid i sačuvati materijalne tragove.
8. Obratiti pozornost na očuvanje korisnih tragova (ne odlagati odjeću na mjestu događaja, zabraniti pušenje, odbacivanje opušaka i drugih predmeta u krugu blokade, ne dirati predmete, ne uključivati električne sklopke, prekidače i sl., ne puštati vodu u WC-u i dr.

O svim poduzetim radnjama u svezi sa i nakon eksplozije djelatnik zaštitarsko-čuvarske službe dužan je odgovornoj osobi podnijeti pisano izvješće.

NAPOMENA: Kada je riječ o kotlovskim i drugim energetskim postrojenjima posebice onima koje imaju visoko zapaljive tvari, one već same uslijed tehničkih kvarova na postrojenju ili ljudske svjesne (sabotaža ili diverzija) ili nesvjesne i nestručne pogreške i postupanja mogu stvoriti preduvjete za nastanak eksplozije. To se u području zaštite od požara i eksplozije naziva „stehiometrijska koncentracija“ ili „stehiometrijska konstanta“, a to je situacija kada se u volumenu prostora nađe idealan omjer gorive tvari kisika iz zraka i dovoljan je samo izvor paljenja, a za to je dovoljna najmanja iskra ili uključenje električne energije i dolazi do trenutne eksplozije a potom i požara. Tim je opasnije ako izvor paljenja postane eksplozivna naprava koju je netko iz toga razloga i sa tom namjerom i postavio.

Poznati su nažalost slučajevi kada se u mlinovima ili kamenolomima uslijed tehnološkog procesa stvorili idealna smjesa i bila je dovoljna iskra statičkog elektriciteta, uslijed koje je došlo do požara i eksplozije, što se inače naziva i „idealni trokut gorenja“ (goriva tvar – kisik – izvor paljenja).

7. POSTUPAK U SLUČAJU EKSPLOZIJE EKSPLOZIVNOG PREDMETA

Radnje koje će se poduzeti nakon eksplozije eksplozivnog sredstva ovise o okolnostima na mjestu događaja. U svakom slučaju potrebno je:

1. Izvijestiti odgovornu osobu i žurne službe na broj 112.
2. Ukoliko je u eksploziji bilo ozlijeđenih nastojati ih što prije izvući iz ugroženog prostora i pružiti im prvu pomoć, do dolaska medicinske ekipe za pružanje prve pomoći.
3. Oko mjesta eksplozije odrediti krug osiguranja i iz njega udaljiti zatečene osobe, a ostalima zabraniti pristup, te utvrditi postoje li u blizini izvori drugih opasnosti.
4. Isključiti električne, plinske i druge instalacije u objektu.
5. Ukoliko je došlo do početnog požara, početi gasiti ga protupožarnim aparatima, odnosno uz pomoć hidranata, a ukoliko je požar većih razmjera odnosno nije moguće obuzdati njegovo širenje raspoloživim sredstvima za gašenje pozvati vatrogasnu postrojbu.
6. Osim gašenja požara do dolaska vatrogasne postrojbe iz ugroženog prostora evakuirati ljude, kao i stvari od vrijednosti, odnosno one koje bi svojim zapaljenjem dovele do još težih posljedica po ljude i imovinu.
7. Ne dopustiti nikakvu promjenu mjesta događaja, a o svim eventualnim promjenama mjesta događaja, upoznati ekipu za očevid.
8. Obratiti pozornost na očuvanje korisnih tragova (ne odlagati odjeću na mjestu događaja, zabraniti pušenje, odbacivanje opušaka i drugih predmeta u krugu blokade, ne dirati predmete, ne uključivati električne sklopke, prekidače i sl., ne puštati vodu u WC-u i dr.).

O svim poduzetim mjerama i radnjama, u svezi sa i nakon eksplozije djelatnik zaštitarsko-čuvarske službe, dužan je odgovornoj osobi podnijeti pisano izvješće.

8. POSTUPAK U SLUČAJU PRONALASKA SUMNJIVOG PREDMETA ZA SVE DJELATNIKE

Jedna od najvažnijih zadaća za zaposlene, bila bi da svaki djelatnik dolaskom na radno mjesto obavi detaljan pregled svog radnog prostora s ciljem uočavanja bilo kakvih sumnjivih predmeta ili promjena u odnosu na stanje kakvo je ostalo prilikom napuštanja tog prostora prethodnog dana ili posljednjega prethodnog posebice duljega izbivanja ili boravka.

O rezultatima pregleda potrebno je izvijestiti odgovornu osobu. Na ovaj način postigla bi se potpuna slika stanja sigurnosti već u prvih pola sata radnog vremena, a koja u slučaju anonimne dojave o postavljenoj eksplozivnoj napravi može umanjiti ili potpuno isključiti potrebu za evakuacijom.

Također bitno je i jako važno istaknuti da sve djelatnike u institucijama i pravnim osobama treba permanentno motivirati, educirati, osposobljavati i uvježbavati u prepoznavanju svih sumnjivih pojava oblika odnosno djelovanju na prevenciji i sprječavanju, ponašanju za vrijeme kao i na otklanjanju posljedica svih oblika nasilja i kaznenih djela.

9. ZAKLJUČAK

Rizici svih vrsta, oblika i intenziteta su sastavni dio ljudskoga života i djelovanja kroz čitavu povijest ljudskoga roda i čovječanstva i tako će i ostati.

Napretkom tehnologije mnoge smo rizike potpuno iskorijenili ili su sami nestali ali su se pojavili i pojavljivati će se novi rizici za koje sada ne možemo pretpostaviti da će nastati niti kakvi će biti i kada će se i u kojem obliku pojaviti, počevši od socioloških, psiholoških, ekonomskih, zdravstvenih, kulturoloških, religijskih, vojnih, ekoloških i mnogih drugih.

Ono što svakako možemo i stalno trebamo činiti jest stalno motivirati i educirati cijelo društvo, dakle ne samo one koji se profesionalno bave ovim pitanjima već i sve građane pa čak i od najmanje dobi kako izgrađivati sigurnosnu kulturu već od malih nogu i naučiti prepoznavati sve potencijalne opasnosti već u njihovim začecima i kako na njih preventivno djelovati prije negoli se dogode i što učiniti da posljedice po društvo u cjelini i svakoga pojedinca budu što manje i bezbolnije.

Bitno je naučiti kako izvući korisne pouke za ubuduće prema konceptu kojeg se u vojskama diljem svijeta naziva proces "naučenih lekcija". I najvažnije stalno izgrađivati međusobno povjerenje između svih institucija društva koje se time profesionalno bave i svakog pojedinca, jer sigurnost i sretan život je zajednički interes nas sviju.

Ovaj članak obrađuje jedan segment sigurnosti, a nastao je na temelju dugogodišnjeg iskustva kojeg sam baštinio iz vlastitog profesionalnog rada ali ponajviše uz svesrdnu pomoć starijih i iskusnijih kolegica i kolega od kojih sam crpio znanja posebice u samim počecima svoga profesionalnog rada.

LITERATURA

1. Analuoi, F., Kakabadse, A., (2000). How to recognize and manage and explosee defiance. Gloucesterhire. Management Books 2000 Ltd.
2. Sherner, J., Shoenfeld, Y., (2007). Terorizam i medicina. Medicinski aspekti biološkoga, kemijskoga i radiološkog terorizma. Zagreb: Medicinska naklada.
3. Javorović, B., Bilandžić, M., (2007). Poslovne informacije i business intelligence. Zagreb: Golden marketing-tehnička knjiga.
4. Kričančić, M., Delišimunović, D., (2002). Zaštita i sigurnost financijskih institucija. Zagreb: Tectus.
5. Kardum, Z., 2005. Priručnik za osposobljavanje iz zaštite od požara. Zagreb: AKD d.o.o.
6. Ostojić, A., Horvat, D., Martinović, Č., Skendžić, N., i dr., (1997). Priručnik za izobrazbu čuvara. Zagreb: Las d.o.o.
7. Korajlić, N., Selimić, M., (2015). Kriminalistička taktika. Visoka škola „CEPS – Centar za poslovne studije“, Kiseljak.
8. Širec, D., Damjanović, F., Delišimunović, D., Klarić, D., Stolnik, D., Orlović, T., (2005). Priručnik za izobrazbu zaštitara i zaštitara-tehničara. Zagreb: Dvotočka Zagreb.
9. Devčić, M., Sajko, J., Jungvirth, O., Čavrak, B., Cvetić, J., (1993). Osnove planova obrane i sigurnosnih planova. Zagreb: „IZOS“ Zagreb.